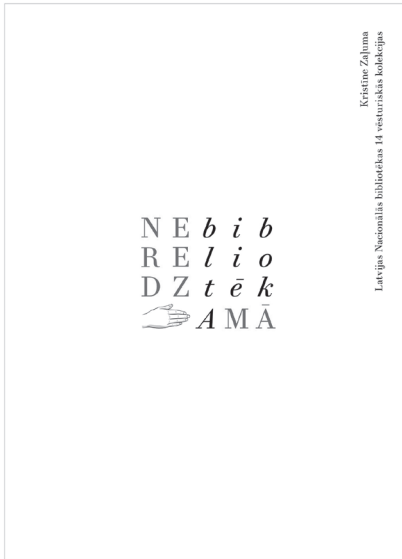

RECENZIJAS

<https://doi.org/10.22364/lviz.112.10>

Kristīne Zaļuma.
*Neredzamā bibliotēka:
Latvijas Nacionālās
bibliotēkas 14 vēsturiskās
kolekcijas.* Rīga: LNB, 2019.
255 lpp.
ISBN 978-9984-850-75-7

Vēsturnieces Kristīnes Zaļumas grāmata ir atsevišķu pētījumu apkopojums par 6 sabiedriskām un 8 privātām bibliotēkām, kuru materiāli dažādu vēsturisko apstākļu rezultātā ir nonākuši Latvijas Nacionālajā bibliotēkā (turpmāk – LNB). Izdevums ir pavadoša monogrāfija

veiksmīgai izstādei (kuratori Kristīne Zaļuma, Inga Surgante, Pauls Bankovskis) ar tādu pašu nosaukumu, kas bija skatāma LNB no 2019. gada augusta līdz 2020. gada martam. Grāmata, tāpat kā izstāde, veltīta LNB 100 gadu jubilejai.¹ Izdevums ir vizuāli pievilcīgs un gaumīgs, par ko jāslavē Tatjanas Raičiņecas (dizains), Daces Džeriņas (dizaina identitāte), Madaras Gritānes (fotogrāfijas) veikums. Tā pamatoti saņēma laureātes balvu Latvijas Grāmatizdevēju asociācijas organizētajā konkursā “Zelta ābele 2019”, kategorijā “Zinātniskā literatūra”.

Darbs nepretendē būt LNB 100 gadu vēstures pilnīgs izklāsts, tas ir piemēru virknējums par atsevišķām vēsturiskām, vairs neeksistējošām bibliotēkām, kuru grāmatas, arhīvu materiāli, mākslas darbi un pat dabas kolekciju eksemplāri 20. gadsimta gaitā (Pirmā pasaules kara, Latvijas Neatkarības kara vai Otrā pasaules kara rezultātā) ir uzņemti LNB krājumos. Izvēlētos piemērus vairumā apvieno to t.s. vāciskās saknes – gan no sabiedrisko organizāciju vēsturiskajām kolekcijām: *Academia Petrina*, Rīgas licejs, Rīgas vēstures un senat-

¹ Papildus ir tapusi Kristīnes Zaļumas grāmata “Latvijas Nacionālās bibliotēkas ēkas simts gados” (Rīga: LNB, 2019. 144 lpp.)

nes pētītāju biedrība, Cēsu Dzimtenes pētīšanas biedrība, Kurzemes bruņniecība, Vidzemes bruņniecība; gan privātajām kolekcijām: fon Ceimernu-Lindenstjerneru bibliotēka Braslavas muižā, fon der Pālenu – Iecavas muižā, Haralda fon Laudona – Līdzēnu muižā, fon Meienendorfu – Mazstraupes muižā, Mihaela fon Livena – Pelču muižā, fon Bēru – Popes muižā, fon Šepinga op dem Hammes un fon Mēdemu – Zaļajā muižā. Par izņēmumu varētu uzskatīt poļu valstsvīru un zinātnieku grāfu Mihalu Janu Borhu (1753–1810/11) ar viņa kolekcijām Varakļānu muižā, tomēr jāatceras, ka arī t.s. vācu muižnieki nebija “tīrasiņu” 20. gadsimta un mūsdienu “tautības” piederības izpratnē. Svarīgāka nozīme bija kārtai, radurakstiem, nevis tautībai, vismaz ne līdz 19. gadsimtam, kad Eiropā pamazām uzplauka lokālpatriotisms un vēlāk arī nacionālisms tā dažādajās izpausmēs.²

Grāmatai piemīt populārzinātniskums: nodaļām ir doti intriģējoši nosaukumi – tēmu vadmotīvi (“ugunīgās dimensijas”, “putnu karalis”, “ejošam lācim pa pēdām”, “kraukļu zelts”); tāpat darbs ir viegli lasāms – autore valoda ir viegla, plūstoša un labi saprotama; teksts bagātināts ar plašu un daudzveidīgu attēlu klāstu. Tomēr izdevums ir zinātnisks, to ir noteikusi autore profesionālā pieeja. Krājums ir pārdomāti strukturēts un veidots, izmantojot plašu, bet neuzbāzīgu zinātnisko aparātu, lai arī ne visur tiek norādīti informācijas avoti (īpaši rakstot par sabiedriskajām bibliotēkām). Savukārt skrupuloza atsauču lietošana ir vērojama privāto bibliotēku stāstos. Tajos ir arī jūtama autore īpašā kaislība un aizrautība ar tēmu, plašās zināšanas un ilggadējais darbs, veicot izpēti. Literatūras un avotu norādēs atspoguļojas sadarbība ar citiem pētniekiem – gan pašmāju (ne tikai ar akadēmiskajiem zinātniekiem, bet arī ar novadpētniekiem un kolekcionāriem), gan ārzemju: avoti izmantoti no sabiedriskām krātuvēm un privātām kolekcijām Igaunijā, Polijā, Ukrainā, Krievijā, Vācijā, Lielbritānijā. Tāpat autore pārzina situāciju ar bibliotēku bijušo ēku un muižu likteni līdz pat mūsdienām.

Izdevumu papildina rādītāji – vietvārdu, personu, iestāžu un organizāciju, saīsinājumu. Tas atvieglo krājuma lietošanu kā informācijas izziņas avotu. Tāpat pielikumā ir doti grāmatas kopsavilkumi angļu un vācu valodā.

² Miroslav Hroch (2005). *Das Europa der Nationen: Die moderne Nationsbildung im europäischen Vergleich*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 279 S., hier S. 74.

Grāmatas dažādie stāsti ir vienveidīgi strukturēti: sabiedrisko organizāciju vai dzimtu vēsture; ēku un telpu vēsture; kolekcijas vēsture. Sabiedriskajām bibliotēkām ir arī informācija par bibliotekāriem un citām ar krājuma veidošanu saistītām personām. Privāto bibliotēku gadījumā kolekciju sistematizētāji un papildinātāji pārsvarā bija paši muižnieki. Autores teksts ir ne tikai par grāmatu krājumiem, tas pārsniedz tēmas ietvarus un dod plašāku kultūrvēsturisko ieskatu kolekciju likteņu izpratnei: par īpašniekiem (biedribām, skolām, dzimtām un to kaislīgākajiem bibliofilēm); par to pārvaldītājiem – bibliotekāriem; par ēkām, kurās dažādos laikos bibliotēkas vai to daļas tikušas glabātas.

Papildus lasītājs var uzzināt daudz interesantu un Latvijas vēsturei nozīmīgu faktu, piemēram: par pasaulē slaveno ornitologu Haraldu fon Laudonu (1876–1959) un viņa dabas zinātnes kolekcijas likteni Pirmā pasaules kara izskaņā un pēc tā (123.–136. lpp.); par jau pieminētā grāfa Mihala Jana Borha daudzpusīgo un Eiropā toreiz un tagad zināmo darbību, tajā skaitā literāro,³ un viņa mantinieku nespēju saglabāt vienkopus bagātīgo grāmatu un minerālu kolekciju (182.–203. lpp.); par Krišjāņa Valdemāra (1825–1891) vecākā brāļa vēsturnieka un arhivāra Johana Heinriha Voldemāra (1819–1880) bibliotēkas grāmatām (78. lpp.). Autore dod padziļinātu informāciju par atsevišķām bibliofilām pērlēm, piemēram, par slavenā franču rakstnieka Stendāla (1783–1842) piezīmju izpēti kādā no grāmatu sējumiem (144.–153. lpp.). Caur šādu stāstu prizmu redzam Latvijas bibliotēku kolekciju vēstures izpētes starptautiskās dimensijas, kā arī līdz šim paveikto.

Labāko proveniencas (kolekciju vai objektu izcelsmes) pētījumu tradīcijā K. Zaļuma publicējusi kvalitatīvus attēlus ar bibliotēku bijušo īpašnieku zīmogiem, ekslibriem, supereklibriem un citām piederības zīmēm un tos izsmēloši aprakstījusi. Šāda veida izdevumi ar detalizētiem īpašuma zīmju attēliem un kolekciju vēstures aprakstiem nonāk zinātniskajā aprītē un atvieglo darbu citu krātuvju – gan pašmāju, gan ārzemju pētniekiem, kuri tos var izmantot savu krājumu proveniencas izpētei. Šādi tiek radīts pamats tālākai sadarbībai un informā-

³ LNB savos 100 gadu svētkos izdevusi latviski tulkotu grāfa Mihala Jana Borha dzejprozas darbu “Varakļānu Jūtu dārzs” (Rīga: LNB, 2019. 64 lpp.); informācija par to: Kristīne Zaļuma (2019). *Neredzamā bibliotēka*. Rīga: LNB, 189.–190. lpp.

cijas papildināšanai par citās atmiņu institūcijās esošiem minēto vēsturisko bibliotēku eksemplāriem. Padarot K. Zaļumas grāmatu pieejamu digitālajā vidē (ar laiku), LNB varētu šos procesus paātrināt.

Krājumā sniegtais attēlu daudzums un to labā kvalitāte rosina vēlmi pēc vēl vairāk attēliem, ja, piemēram, aprakstā ir norāde par to, ka kādam vērtīgam 16. gs. heraldikas izdevumam ir “izcili skaists vāku iesējums pergamentā ar renesanses ornamenta spiedumu” (82. lpp.), bet nav attēla, vai arī ekslibrus grāmatu atvērums attēlos nevar detalizēti saskatīt (104., 145. lpp.).

Jāuzteic K. Zaļumas drosme dot savu vērtējumu par neskaidriem jautājumiem (par Kurzemes bruņniecības bibliotēku: 77., 79. lpp.; par fon Līvenu bibliotēkas iespējamo pārvešanas laiku 1920. gadā: 167. lpp., u.c.). Autores kvalifikācija, uzkrātās zināšanas, darbs ar sējumiem krātuvēs un vērojumi ļauj viņai izteikt ticamus, kaut subjektīvus (konkrētajā izpētes stadijā balstītus) pieņēmumus, ko citi pētnieki vēlāk varēs noraidīt, pierādīt vai attīstīt tālāk.

Cita vidū K. Zaļuma pieticīgi kā iespējamu “būtiski jaunu atklājumu Latvijas vēsturei kopumā” konstatē un faktiski tekstā un ar attēliem pierāda (26., 161.–163., 166. lpp.), ka ne visi *Academia Petrina* un vēlākās Jelgavas ģimnāzijas akadēmiskās bibliotēkas eksemplāri sadega bermontiešu ļaunprātīgajā ēkas un kolekcijas dedzināšanā 1919. gada novembrī. Tāpat vērtīga ir informācija par Kurzemes bruņniecības bibliotēkas un Kurzemes Zemes arhīva vēstures saskares punktiem (76.–81. lpp.).

Lai arī stāstos iekļautās informācijas apjoms ir liels, vietām gribētos vairāk konkrētas informācijas (subjektīva recenzentes vēlme): piemēram, par to, cik sējumu vai iespieddarbu no vēsturiskajām bibliotēkām ir nonākuši LNB, vismaz, cik tādu bija apzināts grāmatas sagatavošanas brīdī. Lasītāji var nojaust, ka autores zināšanas ir daudz plašākas par to, kas publicēts izdevumā. Tomēr, lasot par šo tēmu, nākas samierināties ar tādām kvantitatīvām norādēm kā: “mūsdienās kādreizējās Rīgas vēstures un senatnes pētītāju biedrības bibliotēkas grāmatas ievērojamos apjomos glabājas LNB” (58. lpp.); “LNB krājumā glabātais Iecavas muižas fon der Pāleni dzimtas mantojums ir apjomos iespaidīga privātbibliotēkas kolekcija” (122. lpp.); “barona Haralda fon Laudona privātais arhīvs un atsevišķi kādreizējās bibliotēkas un putnu kolekciju eksemplāri” (136. lpp.); “[Mazstraupes muižas] pils bibliotēkas eksemplāri LNB identificēti nelielā skaitā”

(143. lpp.); “virkne grāmatu ar pievilcīgo grāfienes fon Mēdemas ekslibri LNB krājumā” (216. lpp.). Turpretim priedē konkrētākas ziņas par Mihaela fon Līvena (1850–1909) kolekciju: “LNB uz šo brīdi identificēti vairāk nekā 100 eksemplāru no Pelču muižas pils bibliotēkas” (161. lpp.).

Tehniskajā salikumā ir ieviesusies kļūda: aptuveni no grāmatas vidus, no atsauces Nr. 287 (149. lpp.) – no Stendāla rokrakstu atšifrējumiem, tulkojumiem un komentāriem – turpmākās atsauces ir “pārvietojušās” par vienu vienību. Tas jāņem vērā, lasot turpmākos kolekciju aprakstus, ja ir vēlme sekot līdzi informācijas avotiem.

Izdevumā, runājot par vietējo vāciešu izceļošanu 1939. gadā, tiek lietots vārds “repatriācija” (46., 52. lpp.). Otrā pasaules kara laikā nacionālsociālistiskā Vācija pārvietoja līdz tam Baltijā dzīvojošos vāciešus kā kolonizatorus uz tobrīd tās okupēto Polijas daļu. Recenzente uzskata to nevis par grāmatas autores, bet gan par visas Latvijas historiogrāfijas hronisku kaiti, īpaši kultūras un mākslas vēstures pētnieku darbos (iespējams, kāds no grāmatas redaktoriem ir uzskatījis sevi par pietiekami kompetentu, lai to izlabotu, nesaskaņojot ar autori). Kārtējo reizi nākas secināt, ka ne Vācijas jurista un vēsturnieka Dītriha Andreja Lēbera (*Loeber*, 1923–2004),⁴ ne Latvijas vēsturnieka Ineša Feldmaņa (1949)⁵ skaidrojumi par tēmu nav vēl nesuši vēlamos augļus. Abi vēsturnieki vairākkārt skaidrojuši šī paša par sevi nekaitīgā jēdziena (repatriācija: atgriešanās dzimtenē) lietojumu nacistu propagandas vajadzībām kara laikā, kuru labprāt pārņēma arī padomju historiogrāfija un kurš diemžēl vēl arvien tiek lietots atjaunotās Latvijas Republikas vēsturnieku darbos un LNB sistematizācijas katalogā saistībā ar vācbaltiešu pārvietošanu.

K. Zaļumas publikācija ļauj noprast, ka izvēlētās 14 kolekcijas ir neliela daļa no neredzama vai vēl nezināma grāmatu krājuma aisberga, ko glabā LNB 100 pastāvēšanas gadi un bagātīgās krātuves. Tāpat grāmata vēsta par Latvijas vēsturei raksturīgu situāciju – gan par postījumiem, zudumiem, gan arī par cerību, ka, iespējams, ne viss nezināmais ir zudis uz visiem laikiem vai iznīcināts, bet tomēr kādā laimīgā kārtā ir saglabāties un vēl gaida savu izpēti, “atrašanu”.

Rasa Pārpuce-Blauma

⁴ Dītrihs A. Lēbers (1993). Jautājumā par terminu “repatriācija”. *Latvijas Vēsture*, 1, 56. lpp.

⁵ Inesis Feldmanis (1994). Vācbaltiešu izceļošana. *Latvijas Arhīvi*, 3, 32.–41. lpp.